

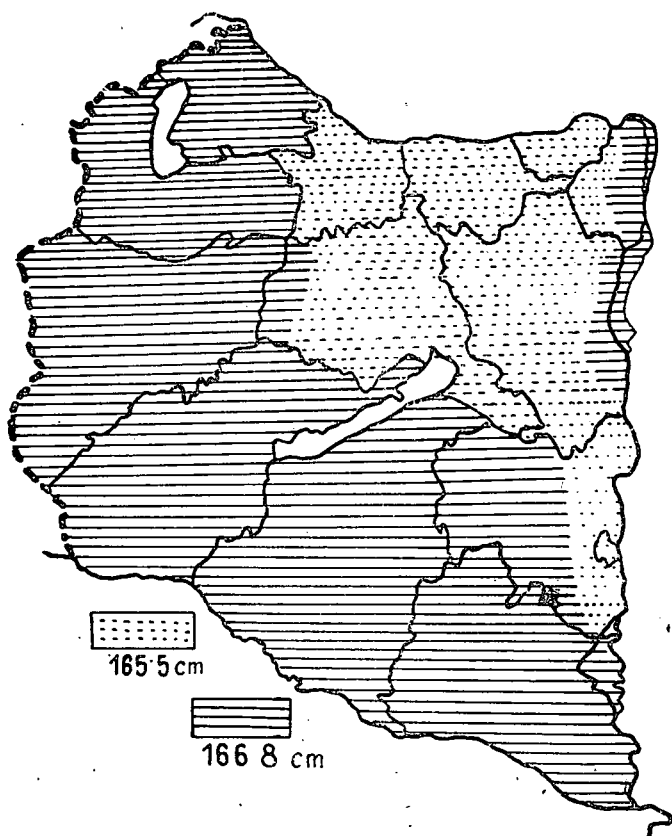
Dunántúl népének antropológiai vázlata.

Dunántúl embertani szempontból hazánknak egyik legérdekesebb s legértékesebb része. Termékeny talajával, kedvező klímájával, vízben-fában való bőségével minden időben csábította az embert letelepedésre. Nem csoda tehát, ha a régészeti és embertani leletek tanúsága szerint a diluvium második felétől a mai napig állandóan emberlakta — éspedig sűrűn lakott — terület volt. Aránylag kis részét foglalta el mocsár vagy sűrű erdő, s ami volt, annak is csak hasznát látta az ember, mert veszély alkalmával nagyszerű bújóhe-lyül szolgált. Tatár és török aránytalanul kisebb emberpusztítást vitt itt végbe, mint pl. az Alföldön, s még inkább így volt az régen, amikor az erdő és a mocsár sokkal nagyobb területekre kiterjedt. Ezért a mult embertípusaiból, így a honfoglaló magyarokból is, sokkal több megmaradhatott itt napjainkig, mint hazánk sok más vidékén. Nem túlzás tehát, ha azt állítjuk, hogy Dunántúl a mai, régi és igen régi embertípusoknak valóságos élő múzeuma. Geográfiai szigetei, apró tájegységei valóságos Skansen-telepek, amelyeken testi típus, nyelv, viselet, szokások a szomszédtól tő, mocsár, erdő, hegy vagy csak dombvonulat által is elszigetelve, sokat megőrizhettek s meg is őriztek a multból. Ezért, ahol a nyelvjárás eltérő, ahol a szokás, viselet stb. különböző, ott rendesen más az ember testi típusa, rasszbelisége is.

Ez a rasszbeli különbség azonban nem abszolút, hanem inkább csak az egymással keveredett elemek számára, számarányára vonatkozó. Éspedig a zártabb geográfiai szigetekeken régibbek a rasszelemek — értvén itt régiség alatt a szóban forgó területre való jutás régiségét — kisebb a számuk s a keveredés dacára az egymásratelepedés, társadalmi rétegek szerint való különbözőség nyomai észlelhetők, míg a nagy útvonalak mentén nagyobb az egymással keveredett rasszelemek száma, több közöttük az újabban ide jutott, illetve kevesebb a relative ősi, elkeveredésük pedig aránytalanul nagyobb fokú.

Kisebb-nagyobb gyakoriságban megtaláljuk Dunántúl Európa minden mai rasszelemét, sőt a messzi kelet több embertípusának képviselőit is, úgy hogy Dunántúl mai emberanyaga a figyelmes szemlélő előtt valóban a mozaik tarka képében jelenik meg.

Ezt a tarka embermozaikot az embertani tudomány meg-

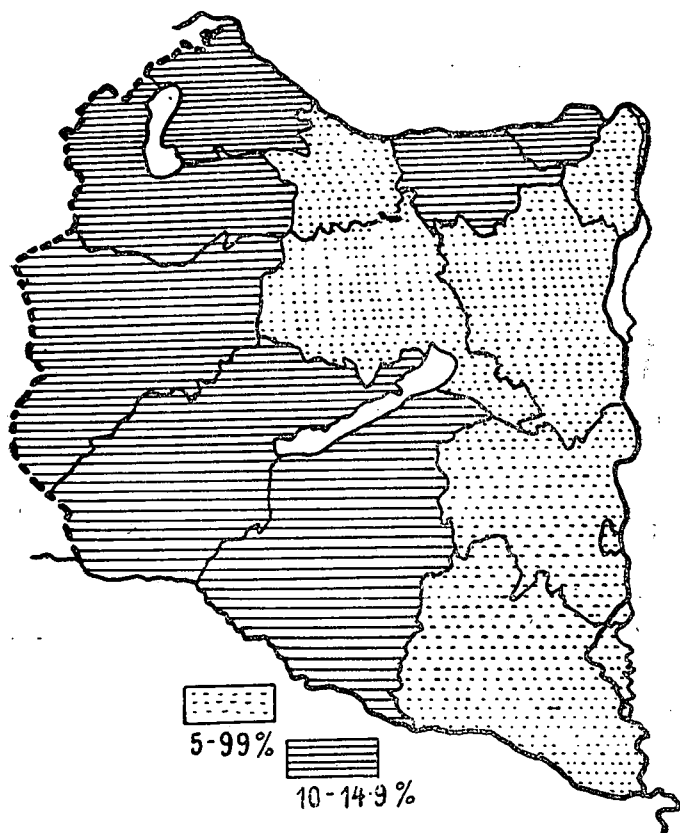
1. ábra.

A termet elterjedése Dunántúl Goehler szerint.

elemzi, ám nem azért, hogy elemeire bontsa s közöttük válaszfalakat emeljen, hanem azért, hogy összetételét, eredetét megismerje s abból tanuljon. Mert ez a sokszínű tarka embermozaik csak a tudomány számára létezik. Az élet számára egység az, amelyet ezer év öröme és bánata fejlesztette erős nemzeti érzés kovácsolt össze egygé: magyarrá. Az antropológia

azonban még tovább megy s hiteles leletekkel igazolja, hogy a magyarság embertani, rasszbeli jogfolytonossága ezen a területen ezer évnél is nagyobb időre nyúlik vissza. Ám lássuk ezeket az embertani adatokat, helyszűke miatt természetesen csak egészen vázlatosan.

Mindenekelőtt a mai lakosság fontosabb antropológiai

2. ábra.

Az alacsony termet elterjedése Dunántúl Le Monnier szerint (155.4 cm. alatt). Jellegeit vegyük szemügyre, amennyire azt a rendelkezésre álló vizsgálati adatok megengedik.

A legrégibb s egyben legnagyobb arányú ilyenmű adat-sorozat *Goehlt*-től¹⁾ származik, aki körülbelül másfél millió

¹⁾ V. *Goehlt*: Ueber Anthropometrie im Allgemeinen und insbesondere ueber die Körperlänge nach der ethnogr. Verschiedenheit der Völker der österr.-ung. Monarchie. (Mitt. der k. k. Geogr. Ges. in Wien. XXIV. 1881.)

20—23 éves katona termetadata alapján az Osztrák-Magyar Monarchia első jellegelterjedési térképét állította össze. Dunántúlra vonatkozó adatait felnőttekre átszámítva az I. térképen adjuk. Térképének értékét csökkenti ugyan az, hogy három korosztály összevont adataira támaszkodik, az értékhatárokat fél-zollonként veszi, azonkívül a nemzetiségekre sincs tekintettel, viszont érdeme, hogy az egész Dunántúlról ad egységes képet.

Goehlert térképéből kiderül, hogy Dunántúl lakossága termet tekintetében két nagy csoportra különül. Az egyik az északi vagy északkeleti rész, amelyen a termet általában alacsonyabb, középértékben: 165·5 cm., a másik a déli vagy délnyugati rész, amelyen magasabb a termet, középértékben: 166·8 cm. Érdekes, hogy a két terület határvonala majdnem egybe esik a két dunántúli nagy nyelvjárásterület választó vonalával. Felső-Dunántúl termet tekintetében inkább az Alfölddel, alsó Dunántúl pedig inkább Dél-Magyarországgal és Erdéllyel egyezik. Az említett két nagy termetcsoporton kívül Pest- és Fejérmegye dunamenti szélén is látunk egy magasabb termetű keskeny sávot. (L. 1. ábra.)

Még tanúságosabb *Le Monnier*²⁾ térképe, aki egyfelől az igen alacsony (155·4 cm. alatti) s másfelől a magas (170·5 cm.-en felüli) termetűek gyakoriságát állította össze. Az igen alacsony termetűek elterjedését a 2. sz. térkép tünteti fel s arról világosít fel bennünket, hogy Dunántúl nyugati és délnyugati felében az igen alacsony termet majdnem kétszer oly gyakran fordul elő, mint keleti felében. Ez látszólag ellenkezik *Goehlert* ama megállapításával, hogy délnyugaton az átlagos termet magasabb, mint északkeleten. S minthogy egyik szerző adatainak helyességében sincs okunk kételkedni, nem magyarázható meg másképp, mint csak úgy, hogy délen és délnyugaton az egészen alacsony termet mellett igen magas termetű rasszelemeknek is kell lenniök. (L. 2. ábra.)

És valóban, ha *Le Monnier* másik térképét (ld. 3. ábra) tanulmányozzuk, rájövünk, hogy a termet eloszlása Dunántúl korántsem oly egyszerű, mint *Goehlert* térképe alapján látszott. Kiderül ugyanis, hogy a magas termet gyakorisága tekinteté-

²⁾ *Franz Ritter von Le Monnier*: Karte der Territorial-Einteilung des k. k. Heeres. Wien, 1881.

ben Dunántúl lakossága 6 területre különül. Mindenek előtt szemünkbe tűnik az az alacsony termetű folt, amely Győr megyét, s Veszprém megye legnagyobb részét foglalja magában, ahol a magas termet gyakorisága alig 9—11%. Valamivel nagyobb (12—15%) a magastermet gyakorisága Somogyban s Komárom és Esztergom megye dunántúli részén. Dunántúl egész nyugati fele (Zala, Vas, Sopron, Moson megye) egységes nagy területet alkot, melyen a magas termet gyakorisága 16—20% között mozog. Ugyanígy a termet Pest megye dunántúli részén, valamint Fejér és Tolna megyében is. Végül Baranya a legmagasabb termetű egyének hazája Dunántúl. Itt a magas termet gyakorisága eléri a 25%-ot. (L. 3. ábra.)

Kisebb területre vonatkozólag körülbelül ilyen eredményre jutott *Scheiber*³⁾ is, aki Győr, Veszprém, Pest, Fejér és Tolna megyéből 16.000 20 éves katona termetadatát gyűjtötte össze. Adatait a felnőtt korra átszámítva, a következő eredményt nyerjük:

Győr megye:	1554	egyen	átlagos	termete	=	165.12	cm.
Veszprém megye:	3332	"	"	"	=	165.36	"
Pest megye	: 5580	"	"	"	=	166.07	"
Fejér megye	: 2651	"	"	"	=	166.71	"
Tolna megye	: 2970	"	"	"	=	166.73	"

Saját magam⁴⁾ Fejér, Veszprém, Tolna, Somogy, Zala megyékből 55.000 katona termetadatát, 22.000 iskolásgyermek termet, szem-, haj-, bőrszín adatát gyűjtöttem össze s Jankó Jánosnak 327 balatonkörnyéki férfira vonatkozó méréseit is felhasználva, körülbelül 800 magyar egyént tettem beható embertani vizsgálat tárgyává. Ehhez járul még Dunántúl különböző kultúrkoraiból származó 300 koponya és közel 200 csontváz tanulmányozása. E vizsgálat fontosabb eredményeit az alábbiakban ismertetem.

³⁾ S. H. Scheiber: Untersuchungen über den mittleren Wuchs des Menschen in Ungarn. Arch. für Anthropol. Bd. XIII. 1881.

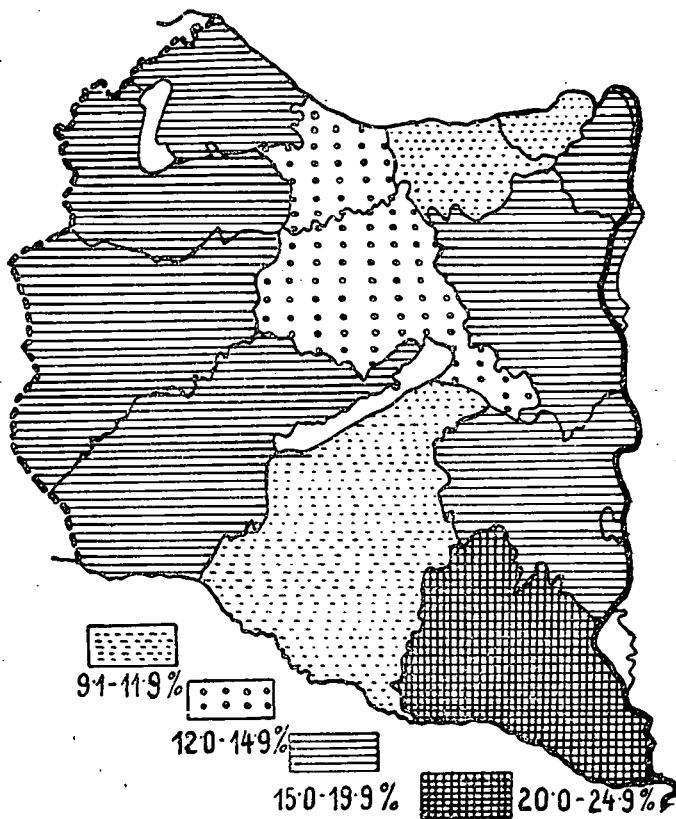
⁴⁾ Lóczy Lajos: A Balaton. Budapest, 1921.

Bartucz Lajos: Göcsei és Hetés népének antropológiájáról. Ethnographie, 1913. évi.

L. Bartucz: Die Körpergrösse der heutigen Magyaren. Arch. f. Anthrop. 1916.

L. Bartucz: Über die Anthropologie der Ungaren. aus der Umgebung des Balaton-Sees. Anthropol. Hung. I.

Az I. Táblázatban a termet középértékeit állítottam össze ama vármegyékre és járásokra vagy ethnikai területekre vonatkozólag, amelyekben akár a felnőttek, akár a katonák termetéről részletesebb adatokat szerezhettem. A katonák termetét mindenütt a felnőtt korra átszámítva közlöm. Az átszámítás alapjául 8000 21—23 éves balatonkörnyéki katona termet-adatán tett ama megfigyelésem szolgált, hogy a termet növe-

3. ábra.

A magas termet elterjedése Dunántúl Le Monnier szerint (170.5 cm. felett).

kedése 21-től 23 éves korig 64 mm.-t és pedig 21—22-ig 42 mm.-t, 22—23-ig 22 mm.-t tett ki. Vagyis a növés intenzitása ezekben az életkorokban évenként csaknem a felével csökken. Ehhez a megállapításhoz pedig úgy jutottam, hogy a Balaton környék mind a 8 járásából kiválasztottam:

ezer-ezer olyan katonát, kinek a 21—22. és 23. éves kori testmagassága adva volt. Ily módon sok zavaró körülményt sikerült kizárnom s állíthatom, hogy megfigyelésem a valóságot nagyon megközelíti, amit többek között az is bizonyít, hogy mind a 8 járásban teljesen azonos eredményt kaptam. Mint-hogy pedig más helyen különböző korú egyének terméata-datá-ból arra az eredményre jutottam, hogy a magyarság körül-belül 29 éves koráig növekszik — bár az utolsó években a termetbeli növekedés már egészen minimális —, ezért a 20 éves kor terméata-datához pl. 22 mm.-t számítottam hozzá, hogv a felnőttkori végleges termetértéket megkapjam. Erről különben részletesen más helyen fogok beszámolni.

I. Táblázat. A termet középértékei Dunántúl.

A szerző vagy gyűjtő neve:	A vizsgált egyének száma és származása	A termet arithm középértékben.
Bartucz	Veszprém megye: pápai járás (Scheiber adatai alapján)	163.62 cm.
Scheiber—Bartucz	Győr megye: tószeg—csilizközi járás, 542 katona	164.76 "
Scheiber—Bartucz	Veszprém megye: pápai és enyingi járás, 1084 katona	165.09 "
Bartucz	Zala megye: keszthelyi járás, 6 magyar férfi	165.17 "
Bartucz	Fejér megye: móri járás, 3298 katona	165.27 "
Bartucz	Veszprém megye: veszprémi járás, 2276 katona	165.30 "
Bartucz	Zala megye: Göcsej, 104 magyar férfi	165.41 "
Scheiber—Bartucz	Győr megye: pusztai járás, 426 katona	165.44 "
Scheiber—Bartucz	Pest megye: dunántúli része, 3853 katona	165.52 "
Jankó—Bartucz	Veszprém megye: veszprémi járás, 52 magyar férfi	165.63 "
Scheiber—Bartucz	Veszprém megye: zirc—devecseri járás, 2268 katona	165.64 "
Bartucz	Zala megye: tapolcai járás, 1534 katona	165.83 "
Bartucz	Somogy megye: tabi járás, 2625 katona	165.85 "
Scheiber—Bartucz	Győr megye: sokorajai járás, 392 katona	166.03 "
Scheiber—Bartucz	Győr város: 194 katona	166.13 "
Jankó—Bartucz	Zala megye: balatonfüredi járás, 55 magyar férfi	166.16 "
Bartucz	Zala megye: keszthelyi járás, 1901 katona	166.30 "
Bartucz	Tolna megye: dunaföldvári járás, 3943 katona	166.36 "
Bartucz—Jankó	Somogy megye: tabi járás, 75 magyar férfi	166.36 "
Bartucz	Zala megye: zalaegerszegi járás, 459 katona	166.54 "
Bartucz	Fejér megye: váli járás, 3325 katona	166.55 "
Bartucz	Veszprém megye: enyingi járás, 2159 katona	166.56 "
Bartucz	Fejér megye: székesfehérvári járás, 7710 katona	166.58 "
Jankó—Bartucz	Somogy megye: lengyeltóti járás, 49 magyar férfi	166.62 "
Bartucz	Zala megye: letenyei járás, 403 katona	166.67 "
Scheiber—Bartucz	Tolna megye: négy járás, 3970 katona	166.73 "
Kovács A.—Bartucz	Tolna megye: Decs, 18 magyar férfi	166.73 "
Bartucz	Fejér megye: sárbogárdi járás, 5320 katona	166.82 "
Bartucz	Somogy megye: lengyeltóti járás, 2540 katona	166.90 "
Bartucz	Zala megye: balatonfüredi járás, 750 katona	166.92 "
Bartucz	Fejér megye: adonyi járás, 2458 katona	167.04 "
Vikár—Bartucz	Közép-Somogy, 80 magyar férfi	167.10 "
Scheiber—Bartucz	Székesfehérvár, 2197 katona	167.13 "
Bartucz	Veszprém város, 506 katona	167.16 "
Bartucz	Zala megye: novai járás, 1100 katona	167.19 "
Jankó—Bartucz	Zala megye: tapolcai járás, 71 magyar férfi	167.34 "
Jankó—Bartucz	Veszprém megye: enyingi járás, 86 magyar férfi	167.64 "

A szerző vagy gyűjtő neve :	A vizsgált egyének száma és származása	A termet arithm középértékben.
<i>Bartucz</i>	: Somogy megye : marcali járás, 2596 katona	167.78 "
<i>Jankó-Bartucz</i>	: Somogy megye : marcali járás, 13 magyar férfi	167.78 "
<i>Bartucz</i>	: Tolna megye : simontornyai járás, 3252 katona	168.24 "
<i>Bartucz</i>	: Zala megye : Hetés, 6 vend férfi	169.00 "
<i>Bartucz</i>	: Zala megye : Hetés, 16 magyar férfi	169.03 "
<i>Kovács A. Bartucz</i>	: Szekszárd, 51 magyar férfi	169.22 "
<i>Bartucz</i>	: Zalamegye : alsólendvai járás, 613 katona	169.52 "

E táblázat adatai arról tanúskodnak, hogy Dunántúlon a termet meglehetősen tág határok között változik. Pedig táblázatunkban nincs is képviselve Dunántúlnak összes járása és vármegyéje. Amíg Veszprém megye pápai járásában 163.62 cm. az átlag, addig Hetésben és Szekszárdon 169 cm. fölé emelkedik. Mégis a Dunántúl legnagyobb részén 165—167 cm. között mozog az átlagos testmagasság.

A felsorolt középértékek azonban nem kizárólagosan a színmagyarságra, hanem az illető terület egész lakosságára vonatkoznak. A nemzetiségi származás szerint való szétválasztás ugyanis nagy nehézségekbe ütközik s tudományos szempontból csak akkor volna értékes és eredményes, ha azt antropológiai alapon nyugvó genealógiai táblázatokkal igazolhatnók. Maga a családi név itt igen sokszor nem mond semmit, sőt néha határozottan megtéveszt. Jó magyar nevűeknek lehet idegen testi típusuk éppen úgy, mint ahogyan találunk idegen nevűeket és nemzetiségűeket, akik testi típusukban valamelyik magyar őstüket képviselik. Ezért ha valamely terület lakosságáról antropológiailag tiszta képet akarunk magunknak alkotni, akkor az egész ott élő, sőt az összes valaha ott élt lakosság típusait, antropológiai bélyegeit figyelembe kell veennünk.⁵⁾ Egészen bizonyos pl., hogy a honfoglaló magyarság által itt talált népeknek részben idegen, jórészt azonban a magyarságéival rokon rasszelemei nem pusztultak el e terület meghódításakor, hanem tovább éltek, sőt legnagyobb részük 1—2 század múltán ethnikailag teljesen magyarrá, a magyar nemzettest szerzős alkotó részévé vált. Ez által a rokon rasszelemek mellett kétségkívül egész csomó nyugati, közép- és déleuropai rasszelem került a dunántúli magyarságba. Ugyanez a folyamat játszódott azonban le a dunántúli magyarság szomszédságában élő idegen ethnikumokkal is, csakhogy fordítva. Ezekbe viszont

⁵⁾ La composition anthropologique du peuple hongrois. Revue des Etudes Hongroises etc. Paris, 1927.

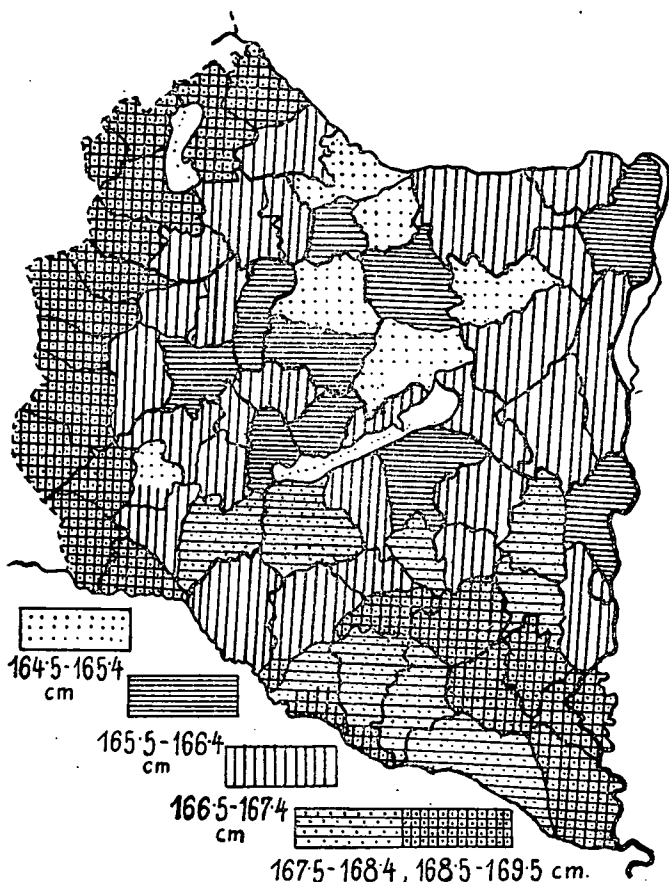
a magyarságból kerültek át jól kimutathatólag keleteurópai, sőt ázsiai rasszelemek. Az a rasszbeli különbség tehát, amely a honfoglaló magyarság s az itt talált és szomszédságukban élő népek között eredetileg a történeti kútfők vallomása szerint is szembetűnő volt, idővel alkotó rasszelemeik kölcsönös kicserélődése folytán mind jobban elenyészett. Ezért van az, hogy Dunántúl nyugati vagy déli határ szélén, idegen nyelven beszélő lakosság között is tömegével találjuk az ismerős, jó magyar arcokat, akik csak abban különböznek a szomszédos magyarságtól, hogy németül, vendül vagy sokacul beszélnek. Ez az oka jórészt annak a már fentebb említett látszólagos elentétnek is, amely *Goehlert* és *Le Monnier* térképe, illetve az átlagos termet nagysága és az igen alacsony termetűek gyakorisága között megnyilvánul. Az alacsony termetnek Dunántúl nyugati felében tapasztalható aránylag nagy gyakorisága legfőképp az ottani németiségbe beolvadt avar, magyar, bessenyő elemekre vezethető vissza.

Azt, hogy Dunántúl a közepes és középen aluli termetű elemek túlnyomó része a magyarsággal, valamint a magyarság által részben itt talált, részben pedig később keletről bevándorolt rokon ethnikai elemekkel (hun-n-avar, bessenyő, kún) kapcsolatosak, nemcsak az bizonyítja, hogy a történelmi források s az antropológiai leletek tanúsága szerint úgy a honfoglalók, mint a rokon ethnikumú népek zöme közepes és középen aluli termetű volt; hanem az is, hogy fenti táblázatunk bizonyossága szerint Dunántúl mindama területein, ahol közepes vagy középen aluli a termet, ma is mindenütt színmagyarságot találunk, viszont a magastermetű területeken mind nagyobb az idegen nemzetiségűek száma. Azt is megállapíthatjuk táblázatunkból, hogy a vármegyék székhelyén, a járások központjában s a városokban — ahol a keveredés természetszerűleg nagyobb — az átlagos termet szembetűnően felülmúlja a környező falvak lakosságáét; vagy akár az egész járás vagy megye átlagát is. Így van ez pl. Székesfehérváron, Veszprémben, Győrött, Keszthelyen, Szekszárdon stb. Sőt ez a termetbeli különbség a falu és a város lakossága között már az iskolaköteles korban észrevehető.⁶⁾

A fenti táblázat adatai alapján állítottam azután össze

⁶⁾ *Bartucz Lajos*: A környezet hatása az iskolás gyermekek növekedésére. Antrop. Füzetek. III. 1—3. 1928.

Dunántúl részletesebb termetelterjedési térképét (ld. 4. ábra), amelyből az elmondottak még szembetűnőbben kiviláglanak, sőt újabb tanúságokat is levonhatunk. Azokra a területekre vonatkozólag, ahonnan saját gyűjtési adatokkal nem rendelkezttem, *Goehlert, Le Monnier, Scheiber* adatainak egybevetése, az illető terület lakosságára vonatkozó szétszórót megfigyelések s a nemzetiségi statisztika figyelembevételével állapítottam meg a való-

4. ábra.

A termet elterjedése Dunántúl Bartucz szerint (70.000 adat alapján).

színű jellegzetes termetet. Térképünk semmi esetre sem teljes és végleges még, mert a részletesebb felvételek bizonyára több helyen korrigálni fogják az általam közölt adatokat, ennek dacára azonban a valóságnak megfelelőbb, mint az eddigi hasonló

térképek s alapul szolgálhat a további rendszeres kutatásokhoz. (L. 4. ábra.)

Térképünkön mindenek előtt azt vesszük észre, hogy az sokkal tarkább, illetve, hogy a termet elterjedése Dunántúl sokkal változatosabb és komplikáltabb, mintsem *Goehlert* és *Le Monnier* térképei alapján látszott. Pedig, ha egy-egy járáson belül minden egyes községre kiszámítjuk a termet átlagát, könnyen meggyőződhetünk — amint a későbbiekben néhány példából látni fogjuk — hogy a járási átlagok sem fejezik ki hűen az illető terület lakosságának termetbeli minőségét, összetartozását, vagy különbözőségét. Mert szinte ahány község, annyiféle a termet átlagértéke s minden község lakosságának más a termetbeli összetétele is. A termet igazi elterjedését tehát csak úgy ismerhetjük meg valóban, ha minden egyes község lakosságát külön-külön elemezzük s annak alapján állítjuk össze a termet elterjedési térképét. Ez azonban kellő számú vizsgálatok hiányában ma még csak Dunántúl egyes kisebb területeire vonatkozólag lehetséges. Térképünk azonban így is több érdekes tanúságot nyújt.

Azt látjuk, hogy legalacsonyabb a termet Dunántúl középső részén, többszörösen megszakított északkelet-délnyugati irányú sávban. Így Győr megye tőszeg—csilizközi és pusztai járásban, Fejér megye móri járásában, Veszprém megye pápai és veszprémi járásában és Gőcsejben. Itt mindenütt 165 cm. körül van a termet átlaga s tősgyökeres színmagyarságot találunk. E területhez szorosan csatlakozik, amennyiben hézagait kitölti, megszülesíti és északkelet-délnyugat irányában megnyújtja a 166 cm. körüli termetűek területe, amely azonban a Bakonynál két ágra szakad. Egyik megkerüli északnyugatról, a másik pedig a Balaton mentén délkeletről. Ide tartozik Győr megye sokoraljai járása, Veszprém megye zirci és devecseri járása, a vásmegyei Kemenesalja s Zala megye tapolcai és keszthelyi járása. De ilyen a termet Somogy megye tabi járásában s két távolabb keletre fekvő szigeten, u. m. Pest megye dunántúli részén és Tolna megye dunaföldvári járásában. Valószínű, hogy e két sziget a török idők előtt szorosan összefüggött Dunántúl említett középső részével s csak utóbb szakították ezt meg a Fejér megyei telepítések. A dunaföldvári sziget bizonyára a Sárréten át kapcsolódott, mert a Sárrét mentén is ilyen termetű lakosságot találunk, a pestmegyei sziget

pedig a váli járáson át kapcsolódott a mórival és győr—veszprémivel. A 165—166 cm. körüli termetűek tehát, mintegy a Dunántúl szívéét alkotják és színmagyarok. A kettőt együtt a középkörüli termetűek zónájának is nevezhetjük. Ezt a közep-termetű magot azután minden oldalról, körkörösén, széles sávban a tipikusan nagy közepes termetűek zónája fogja körül 167 cm. körüli átlaggal. E terület határa északon és keleten a Dunáig, délen pedig a Drávaig lenyúlik s az előbbivel együtt majdnem egész Dunántúl $\frac{2}{3}$ -át teszi ki. Ehhez a nagy közepes termetű zónához tartozik Komárom, Esztergom megye, Fejér megye, Veszprém megye simontornyai járása, Tolna megye nyugati fele és szekszárdi járása, Somogy megye lengyeltóti járása, valamint egész közép Somogy, nyugaton pedig Moson, Sopron, Vas és Zala keleti fele. E területen is színmagyarság lakik, de magasabb termetű idegen elemek keveredése már erősebben érezhető rajta. E területhez csatlakozik délen inkább csak szigetszerű foltokban, mint összefüggően a 168 cm. körüli termetűek zónája. Ilyen a termet Zala megye nagykanizsai járásában, Somogy megye marcali, igali, barcsi és szigetközi járásában, a Baranya megyei Ormányságban, valamint Tolna megye két középső járásában. E területeken a nemzetiségi beolvadás már szembetűnő. Végül Dunántúl nyugati határszélén félhold alakúan lefelé nyúló egységes magastermetű zónát találunk 169 cm. körüli átlagos termettel. E zóna folytatódik a Dráva mentén is le egészen a Dunáig, bár itt többször és nagy területeken megszakítja az alacsonyabb termetű délsomogyi, ormánysági és szlavóniai magyarság. Ennek a magastermetű déli határzónának van azonban a Duna—Dráva szöglettől Baranya északi felén át délkelet-északnyugati irányban egészen közép Somogyig húzódó széles ága is, melyben a magyarság mellett nagyobbszámú német, horvát és vend telepet találunk, úgy hogy Dunántúlnak e területén a legkisebb a magyarság számaránya.

Íme tehát nagy vonásokban azt tapasztaljuk, hogy Dunántúl lakosságának termete nyugatra és délfelé haladva fokozatosan növekszik s maximumát a 169 cm. körüli termetértékekben a nyugati és déli határszélén éri el. És ha akár nyugaton, akár keleten a határon túl megyünk, ott nagy tömegben még magasabb termetű lakosságot találunk. Nyilvánvaló jele ez annak, hogy a magas termetű elemek Dunántúlra délről és nyugat

felől szivárogtak be s hódítottak el olyan területeket, amelyeket azelőtt alacsonyabb termetű elemek birtokoltak. S mint-hogy az alacsonyabb termetű elemek szigetekben vagy szét-szórva úgy a déli, mint a nyugati határszél mentén, sőt néhol azon túl is megtalálhatók, világos, hogy Dunántúl mai lakos-ságának alacsonyabb termetű része, illetve elemei ősbbeke e területen, mint a magasabb termetűek.

Annak bizonyosságául, hogy a termet egy-egy járáson belül községenként is mennyire változó, közlöm a tabi és a tapolcai járás adatait (ld. II. táblázat). Mindkét járásban azt is tapasztaljuk, hogy a járási székhely termetátlaga magasabb, mint az egész járásé.

II. Táblázat.

A termet nagysága a tabi és tapolcai járásban községenként.

a) Tabi járás				b) Tapolcai járás			
	község neve	egyén	termet		község neve	egyén	termet
1.	Bálványos	100	163·85 cm.	1.	Köveskállya	49	163·61 cm.
2.	Nagyberény	125	164·13 "	2.	Petend	27	164·29 "
3.	Torvaj	82	164·48 "	3.	Szepezd	17	164·40 "
4.	Köttse	140	164·53 "	4.	Kapolcs	52	164·50 "
5.	Csepely	63	164·65 "	5.	Taliándörög	61	164·50 "
6.	Szólád	79	164·81 "	6.	Badacsonytomaj	63	164·65 "
7.	Megyer	40	164·85 "	7.	Haláp	39	164·89 "
8.	Som	35	164·85 "	8.	Ederics	59	164·97 "
9.	Kereki	52	165·18 "	9.	Nemesvita	75	165·07 "
10.	Teleki	51	165·35 "	10.	Rendes	16	165·16 "
11.	Zamárdi	87	165·43 "	11.	Gulács	34	165·31 "
12.	Bábony	60	165·47 "	12.	Mindszentkállya	45	165·31 "
13.	Ságvár	102	165·51 "	13.	Diszel	50	165·44 "
14.	Köröshegy	109	165·72 "	14.	Sáska	22	165·54 "
15.	Szabadhegy	18	165·78 "	15.	Hegyesd	11	165·67 "
16.	Adánd	131	165·81 "	16.	Tördemicz	51	165·71 "
17.	Juth	21	165·84 "	17.	Gyulakeszi	55	165·71 "
18.	Zics	80	165·87 "	18.	Szentbékállya	31	165·77 "
19.	Városhidvég	69	165·89 "	19.	L. István	63	165·78 "
20.	Zala	66	165·94 "	20.	Pula	12	165·80 "
21.	Kiliti	167	166·00 "	21.	Monostorapáti	67	165·80 "
22.	Endréd	155	166·25 "	22.	K. apáti	27	165·92 "
23.	Tab	107	166·28 "	23.	Tapolca	214	165·99 "
24.	Faluhidvég	56	166·40 "	24.	Raposka	16	166·41 "
25.	Nyim	38	166·43 "	25.	L. Németsalu	32	166·53 "
26.	Szárszó	76	166·83 "	26.	Szigliget	45	166·89 "
27.	Karád	267	167·09 "	27.	Salföld	31	166·90 "
28.	Németegres	41	167·39 "	28.	Monoszló	28	167·18 "
29.	Kapoly	71	167·76 "	29.	Kővágóörs	69	167·21 "
30.	Nágocs	97	167·81 "	30.	B. henye	35	167·48 "
31.	Pusztaszemes	40	169·62 "	31.	L. Tomaj	61	167·61 "
				32.	Káptalanfőti	26	168·18 "
				33.	Hegymagas	24	168·22 "
				34.	Kékkut	27	168·74 "
	Járási átlag	2625	165·85 "		Járási átlag	1534	165·76 "

Már az eddigiekben is észrevettük, hogy azokban a járásokban vagy községekben, a melyekben tiszta magyarság lakik, a termet átlaga kisebb, viszont minél nagyobb számú valahol a nemzetiségi elem, általában annál magasabb az átlagos termet is. Ebből joggal arra következtettünk, hogy főleg a közepes és annál kisebb termetértékek azok, amelyek a magyarságtól származnak, a magasabb termetértékek viszont jórészt idegen elemek beolvadása által jutottak a magyarságba.

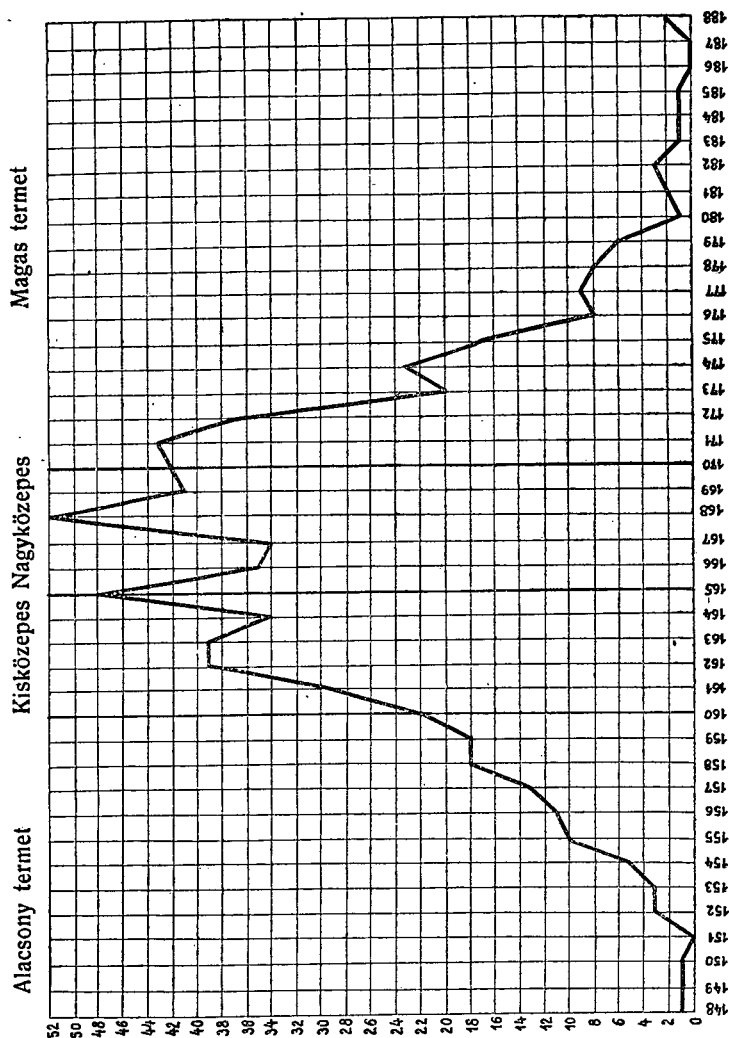
Kutassuk tehát közelebbről a magyarság termetbeli minőségét.

Amint a Dunántúl egész lakosságára, úgy magára a színmagyarságra is jellemző az, hogy a testmagasság dél és nyugat felé, tehát főleg délnyugati irányban fokozatosan emelkedik, illetve a nevezett irányban növekszik a magas termetűek és csökken az alacsony termetűek száma. Meggyőző erről bennünket a Balaton környéki magyarság tanulmányozása. Amíg ugyanis a Balaton északi partján 166·53 cm. a magyarság átlagos termete, addig a délin 166·94 cm., Sárközbén 166·73 cm.. Belső-Somogyban 167·10 cm. s Hetésben 169·0 cm. Viszont a Balaton mindkét partjának közepe táján, északon a balatonfüredi és tapolcai, délen pedig a tabi járásban laknak az alacsony termetű ősi elemek. A Balaton két vége felé haladva azután mindinkább a nagyobb keveredésre mutató magasabb termetű elemek dominálnak.

A dunántúli magyarság termetbeli összetételéről közelebbi felvilágosítással szolgál az 5. ábrában közölt termetgörbe, amely 681 balatonkörnyéki, középsomogyi, móri, tolnai, göcsei és hetési magyar férfire vonatkozólag a termet egyes értékeinek gyakoriságát ábrázolja. (L. 5. ábra.)

E gyakorisága görbe arról tanúskodik, hogy Dunántúl magyarsága a termet nagysága tekintetében négy fő típusra különül. Ezek közül az egyik kisközepes (162—163 cm.), a másik közepes (165 cm.), a harmadik nagyközepes (168 cm.) s a negyedik mérsékeltén magas (171 cm.) termetű. E mellett azonban még egy alacsony (158 cm. körüli) és egy magas (174 cm. körüli) termettípus is mutatkozik, bár jóval kisebb gyakoriságban. Minthogy pedig e négy, illetve hat termettípus az egyes megyei, járási, községi termetgörbéken és pedig a katonák, valamint a felnőtt magyar férfiak és nők termetgörbéjén egyaránt szembetűnik, kétségtelen, hogy nem véletlen jelenséggel van

dolgunk, hanem a görbe jellegzetes alakja a magyarság természetbeli összetételével kapcsolatos. Vidékenként természetesen az egyes termettípusok gyakorisága az egymással keveredett rasszelemek arányszáma szerint különböző.

5. ábra.
681 dunántúli magyar férfi termetgörbéje.

Kérdés már most, hogy e termettípusok közül melyek azok, amelyek a tulajdonképeni magyarsággal szorosabb vonatkozásba hozhatók?

Hogy e kérdésre az eddigieknél részletesebb feleletet nyer-

hessek, a vizsgált balatonkörnyéki férfiak családi leszármazását vettem elemzés alá és pedig úgy az apai, mint az anyai ágon. Az így nyert csoportoknak azután külön-külön kiszámítottam az átlagos termetét. Az eredmény a következő:

1. Apai és anyai ágon magyar	202 férfi	= 166.07 cm.
2. Apai ágon magyar, anyai ágon szláv	48 "	= 166.86 "
3. Anyai ágon magyar, apai ágon szláv	63 "	= 166.77 "
4. Apai ágon magyar, anyai ágon német	15 "	= 167.36 "
5. Anyai ágon magyar, apai ágon német	20 "	= 167.48 "
6. Apai és anyai ágon magyar nevű, de beszármazott	38 "	= 168.32 "
7. Apai és anyai ágon szláv vagy német	21 "	= 168.86 "
		407 férfi

Íme azt látjuk, hogy a színmagyarok átlagban jóval alacsonyabb termetűek, mint azok a magyarok, kikben apai vagy anyai ágon idegen vér van. A félvérek, vagyis akikben csak apai vagy csak anyai ágon van idegen vér, alacsonyabbak, mint a mindkét ágon idegen származásúak s a szláv keveredésűek alacsonyabbak, mint a német keveredésűek. Ez utóbbi természetesen csak a Balaton környékére vonatkozik, ahol a beolvadt szláv elem északi szláv. Baranya, Somogy, Zala déli részén a szláv elem délszláv eredetű s ezért olyan magas vagy magasabb, mint a német. Viszont Veszprém megyében pl., valamint Fejér megye egy részén a beolvadt német elem alacsonyabb termetű. Érdekes, hogy azok, kiknek magyar nevük van ugyan, de az más vidékről való beszármazásra vall (Csepeli, Kálóczi, Szántói, Hetesi, Csepregi, Somogyi, Falusi stb.), mindnem olyan magastermetűek, mint azok, kik mindkét ágon idegen eredetűek. Valószínű, hogy ezek legnagyobb része a beköltözés alkalmával kapta magyar nevét.

Ám hasonló eredményre vezet a családnév elemzése Somogyban és Göcsejben is. Így pl. Közép-Somogyban a színmagyarok átlagos termete 164.8 cm., a kevert magyaroké ellenben 169.6 cm.; Göcsejben a színmagyaroké 164.11 cm., a kevert magyaroké 167.12 cm., a szláv eredetűeké 168.05 cm., a német eredetűeké 168.7 cm.

Még jobban a kérdés mélyére látunk, ha a tiszta és a kevert magyarokat a termecsoportok gyakorisága szerint vizsgáljuk, amint azt az alábbi összeállítás mutatja:

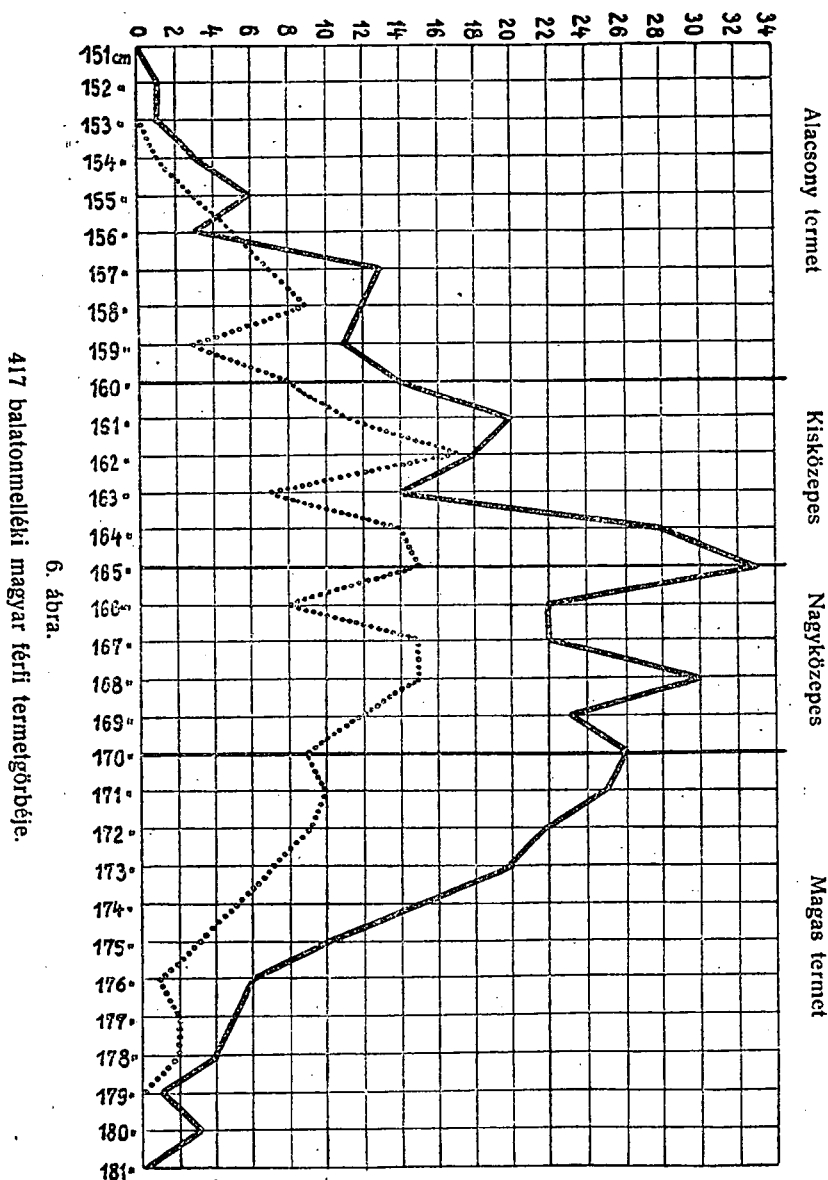
	Tiszta magyarok		Keverő magyarok	
	egyén	%	egyén	%
1. Alacsony termetű (—159·9 cm.)	28	13·86	24	11·71
2. Kisközepes termetű (160·0—164·9 cm.)	57	28·22	40	19·51
3. Nagyközepes termetű (165·0—169·9 cm.)	65	32·18	66	32·19
4. Magas termetű (170·0— cm.)	52	25·74	75	36·59

Vagyis azt látjuk, hogy a kisközepes termet csoport gyakorisága a kevert magyarok között jóval kisebb, mint a színmagyarok között, viszont a magas termet a kevert magyarok között aránytalanul gyakoribb, mint a tiszta magyarok között. A nagyközepes termet mindkét csoportban egyforma gyakran fordul elő, viszont az alacsony termet valamivel gyakoribb a tiszta magyaroknál, mint a kevertéknél. Ebből joggal arra következtethetünk, hogy a színmagyarság alkotó eleme nagyobb részben kisközepes, kisebb részben alacsony és nagyközepes termetűek. A beolvadt nemzetiségek viszont nagyobb részben magas, kisebb részben pedig nagyközepes és alacsony termetű rasszelemeket hoztak a magyarságba.

Ugyanezt fejezi ki szemléltetőbben a 6. ábra, melyen az egyenesvonalú görbe 417 balatonmelléki magyar férfi termetgörbét mutatja, tekintet nélkül a családi leszármazásra, míg a szaggatott görbe az ezek közül kiválogatott tiszta magyarok termetgörbét ábrázolja. (L. 6. ábra.)

Ha a két görbét egymással összehasonlítjuk, azt tapasztaljuk, hogy az 5. ábra hat termettipusa közül öt itt is egészen jól kivehető. Csupán a 174 cm. körüli hatodik típus nem kifejezett e görbéken, nyilvánvalóan azért, mert a Balaton környékén még nincs annyi magas termetű egyén, mint Dunántúl délebbi részein. Viszont nagyon jellemző az egyenesvonalú és szaggatott görbének egymáshoz való viszonya. Amíg ugyanis a 165 cm.-t jelző függélyestől balra a két görbe azonos hullámzással aránylag közel halad egymáshoz, addig e függélyestől jobbra széles üres sáv van közöttük, amely jelzi, hogy az anai vagy anyai ágon idegen származásúak és máshonnan jöttek túlnyomó többségben középen felüli és magas termetet hoztak a dunántúli magyarságba. Azt is észre vesszük, hogy amíg a egyenes vonalú görbe nagyon részaránytalan, amennyiben az esetek a 165 cm.-es középvonaltól jobbra halmozódnak fel, addig a szaggatott görbén a 165 cm.-től felfelé és lefelé eső termetértékek csaknem egyforma számmal vannak képviselve s

a görbe legnagyobb gyakoriságú csúcsa a kisközepes termet-típusra esik, viszont a magastermet táján a görbe meglapul.

Nyilvánvaló tehát, hogy a színmagyarságra inkább az alacsony, kisközepes és közepes, a beolvadt elemekre pedig a közepes, nagyközepes és főleg a magas termet a jellemző.

A termetre vonatkozólag még csak annyit említek itt meg, hogy amíg 607 dunántúli magyar férfi átlagos termete 166·61 cm., addig 58 magyar nőé 154·67 cm. Vagyis a dunántúli magyar nők átlag 12 cm.-el kisebbek a férfiaknál. A jelzett természet-típusokat egyébként a nők között is megtaláljuk.

Lássuk most a szem és haj színét.

A szem színe a dunántúli magyarságnál meglehetősen változó, amennyiben a világos kéktől és szürkétől a feketéig mindenféle színű szemek előfordulnak, noha igen különböző gyakoriságban. Az egyes színárnyalatok gyakoriságát 18.00 Veszprém—Somogy—Zala megyei magyar gyermek vizsgálata alapján az alábbi táblázatban állítottam össze.

A szem színe 18044 dunántúli magyar gyermeknél:

1. Világos kék	: 3098	egyén	= 17·17 ‰	} = 23·65 ‰	} = 44·93 ‰	
2. Sötét kék	: 1169	"	= 6·48 "			
3. Világos szürke	: 1889	"	= 10·47 "			
4. Sötét szürke	: 1306	"	= 7·24 "			
5. Sárgás szürke	: 645	"	= 3·57 "			
6. Szürkés zöld	: 1276	"	= 7·07 "	} = 13·00 "	} = 42·07 ‰	
7. Zöldes sárga	: 794	"	= 4·40 "			
8. Sötét zöld	: 276	"	= 1·53 "			
9. Sárgás barna	: 1964	"	= 10·88 "	} = 22·06 "		
10. Világos barna	: 2017	"	= 11·18 "			
11. Sötét barna	: 2932	"	= 16·25 "	} = 19·01 "		
12. Fekete	: 678	"	= 3·76 "			
Összesen : 18044			"	= 100·00 ‰		

A különböző szemszínek közül egyfelől a világoskék, másfelől a sötétbarna tűnik ki nagyobb (16—17%-os) gyakorisággal. Ha a világos és sötét szemszíneket külön-külön csoportosítjuk, kiderül, hogy a világos színek általában gyakoribbak, mint a sötétek.

Még szembetűnőbb a világos szemszínek gyakorisága a felnőttek között. A vizsgálat 589 dunántúli magyar férfi közül ugyanis 53·31% volt kék-szürke szemű, 8·83% zöldes és 37·85% sötét (sárgabarna-fekete) szemű. A felnőttek és iskolásgyermek szemszínarányának eme különbözősége azonban nem az életkorbeli különbségen, hanem a vizsgált két csoport (felnőttek és iskolásgyermek) rasszbeli összetételének különbözőségén alapszik. Amíg ugyanis a szóban forgó 589 magyar férfi túlnyomólag balatonparti és göcsej-hetési, addig az iskolásgyermek között a balatonparti járások egész lakossága képviselve van.

S hogy a dolog valóban így van, arról könnyen meggyőződhetünk, ha az egyes szemszínek gyakoriságát vidékek szerint tanulmányozzuk. Már mindjárt a Balaton két partja között észrevehető különbséget találunk. Amíg ugyanis a kék-szürke szemek gyakorisága a zalai parton 45·79%, addig a somogyin csak 41·56%. Viszont a sárga-barna sem a zalai part 40·92%-jével szemben a somogyin 44·27%-ban fordul elő. De különböző az egyes színárnyalatok gyakorisága járások szerint is. A zalai parton pl. a legtöbb világos szemű egyén a tapolcai (47·14%) és keszthelyi járásban (50·18%) található. Ugyanitt van viszont a legkevesebb barnaszemű. A somogyi parton ellenben a legkisebb a világos szemszín gyakorisága a lengyeltóti járásban (40·35%) s legnagyobb a marcali járásban (44·56%). A legtöbb barna szemű viszont a lengyeltóti (44·26%) és nagykanizsai járásban (54·51%) fordul elő.

A Balaton alsó végétől délnyugat és nyugat felé haladva a világos színű szemek gyakorisága tovább fokozódik. Így a zalaegerszegi és novai járásban 47—48%, az alsólendvaiban pedig 51%-ra emelkedik. A letenyei járásban viszont a sötét szemszínek mutatnak nagyobb gyakoriságot. Somogyban a Balatontól dél felé és délkeletre haladva egészen Belső-Somogyig fokozatosan emelkedik a kék-szürke szemek gyakorisága, Dél-Somogyban azonban ismét a sötét szemszínek lépnek előtérbe. Tolnában leggyakoribb a kék-szürke szem a megye középső részén egészen a Dunáig. Szekszárd környékén és a Sárközben pl. 60%-ig emelkedik. Baranyában megint a barna szem jut túlsúlyra.

A Balaton felső végétől kelet felé, de még inkább észak felé Győr felé haladva, sőt egy darabig nyugat felé is, csökken a kék-szürke szeműek s szaporodik a barna szeműek száma. Így pl. a móri járás magyarsága között már csak 31% kék-szürke szemű, ellenben 54% barna szemű található. A Balatontól nyugat felé egy darabig a barna szemszín van túlsúlyban, majd a világos szeműek szaporodnak, a nyugati határ felé pedig túlsúlyra is jutnak.

A szem színének nemzetiségek szerint való eloszlását az alábbi táblázatban foglaltam össze:

	németek	vendék	magyarok	szlávok	zsidók
1. kék—szürke:	51·23 ‰	47·47 ‰	44·93 ‰	42·59 ‰	40·73 ‰
2. zöld:	12·26 „	9·41 „	13·00 „	14·59 „	8·73 „
3. sárga—barna:	36·51 „	43·12 „	42·07 „	42·86 „	50·79 „

Ami a haj színét illeti, a dunántúli magyarságra a barna és főleg a gesztenyebarna haj a jellemző. 585 felnőtt magyar férfi között 87·86% volt barna és csak 12·14% szőke hajú. Vidékenként, a lakosság rasszbeli összetétele szerint, természetesen változik az arány. Így a Balaton partján 8·44%, Sárközbén 7·35%, Belső-Somogyban 19·40% és Göcsej-Hetésben 20·01% volt szőke hajú.

A szőke és barna haj arányára nézve az iskolásgyermek és felnőttek között szembetűnő különbség mutatkozik. 18.000 iskolásgyermek vizsgálata ugyanis a következő eredményre vezetett:

Vörös	224 =	1·24 ‰	} = 46·93 ‰
Világos szőke	2067 =	11·49 ‰	
Szalmasárga	567 =	3·15 ‰	
Szőke	2069 =	11·50 ‰	
Aranyszőke	391 =	2·17 ‰	
Sötét szőke	3127 =	17·38 ‰	} = 53·04 ‰
Világosbarna	4085 =	22·71 ‰	
Gesztenye barna . . .	4469 =	24·84 ‰	
Fekete	989 =	5·49 ‰	
<hr/>			
	17988 =	99·97 ‰	

A szőkehaj iskoláskori 46·93%-os gyakorisága tehát a felnőtt korban 12·14%-ra csökken, viszont a barna hajnak gyermekkori 53·04%-os gyakorisága a felnőtteknél 87·86%-ra emelkedik. Nyilvánvaló, hogy itt a haj színének az életkor haladtával való nagyfokú barnulásával állunk szemben, amiből joggal arra következtethetünk, hogy Dunántúl magyarságának rasszbeli összetételében az idők folyamán nagyfokú eltolódás állott be, amely a világos szemű és hajú rasszelemek háttérbe-szorulásával s a barna hajú, szemű rasszelemek előtérbe nyomulásával járt. Hogy melyek ezek a rasszelemek, arról a későbbiekben lesz szó.

Ami az iskolás gyermekek hajszínének vidékenként való különbözőségét illeti, a Balaton környékén 46·47%-juk szőke-hajú s 53·53%-juk barna hajú. Göcsejben valamivel több a barna, amennyiben 44·53% szőkével 55·47% barna áll szemben. Hétésben viszont a szőke haj van többségben (52·30%), míg a barna hajúak száma csak 47·70%.

Ha járások szerint vizsgáljuk a haj színét, még több helyi különbséget találunk. Így mindenek előtt azt tapasztaljuk, hogy a Balaton somogyi partján valamivel több (46·27) a szőke, mint

a zalai parton (45·07%). De a zalai parton is a legkevesebb szőke hajú gyermek (39·21%) a balatonfüredi járásban található, a legtöbb viszont a tapolcai járásban (49·43%) van. A somogyi parton legkevesebb a szőke (43·79%) a marcali járásban s legtöbb (49·96%) a lengyeltóti járásban. Ennek fordítottja természetesen a barna haj gyakorisága.

A Balatontól délre inkább a barna haj, délnyugatra és nyugatra pedig inkább a szőke haj gyakorisága fokozódik. Az alsó lendvai járásban pl. 39·98% szőkével 60·00% barna áll szemben. A Balatontól keletre és délkeletre Közép-Somogyig és Tolna közepéig a szőke hajúak száma szaporodik, innen délre és keletre azonban ismét a barna jut túlsúlyra. Északfelé, eltekintve kisebb szigetektől, a barna az uralkodó haj szín. Sőt barna hajú a dunántúli németek nagy része is. Így pl. feltűnően sok a barna hajú a hiencek között.

A szőke és barna haj aránya különben nemzetiségek szerint a következő:

	német	vend	szláv	magyar	zsidó
szőke	55·87 %	51·19 %	49·84 %	46·93 %	28·31 %
barna	44·13 „	48·80 „	50·14 %	53·04 „	71·69 „

Lássuk most a fej alakját, illetve az azt kifejező koponyajelzőt.⁷⁾ 737 dunántúli magyar férfi átlagos koponyajelzője 85·02 és 73 nőé 84·25, ami annyit jelent, hogy a dunántúli magyarságra általában a rövidfejűség a jellemző. Ha azonban a koponyajelző egyes csoportjait is figyelembe vesszük, kiderül, hogy a dunántúli magyarság a fej alakja tekintetében sem egy-
séges. A vizsgált 810 magyar egyén közül ugyanis:

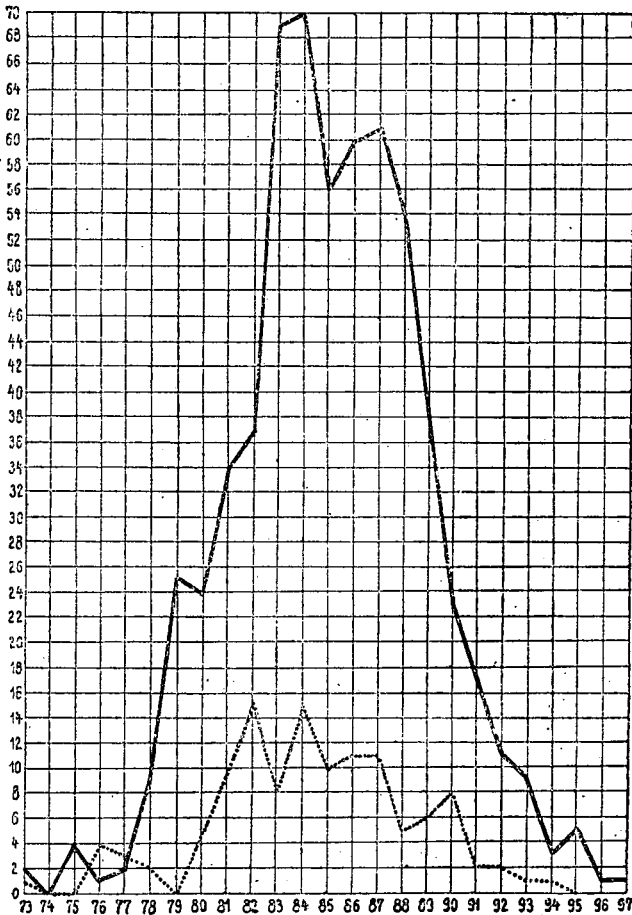
1. Hosszufejű (dolichocephal)	— 75·9 =	7 egyén =	0·86 %
2. Középfajű (mesocephal)	76·0 — 80·9 =	85 „ =	10·49 „
3. Rövidfejű (brachycephal)	81·0 — 85·4 =	319 „ =	39·38 „
4. Túlrövidfejű (hyperbrachycephal)	85·5 —	399 „ =	49·26 „
Összesen 810 egyén = 99·99 %			

Vagyis a dunántúli magyarságnak körülbelül a fele nagy mértékben rövidfejű (hyperbrachycephal), $\frac{2}{5}$ -e mérsékelten rövidfejű (brachycephal) s csak $\frac{1}{10}$ -e hosszafajű (mesodolichocephal).

⁷⁾ Bartucz Lajos: A mai magyarság „cephal-index“-éről. Népr. Értesítő. 1912.

L. Bartucz: Über den Längen-Breiten-Index in Ungarn. Mitt. d. Anthrop. Ges. in Wien. 1926.

Közelebbi felvilágosítással szolgál a 7. ábrán közölt gyakorisági görbe, melyből kiderül, hogy Dunántúl magyarsága a koponya alakja tekintetében legalább három típusra különül. Ezek közül az egyik túlrövidfejű (hyperbrachycephal) 87 körüli jelzőértékkel, a másik mérsékelten rövidfejű (brachycephal)

7. ábra.

A koponyajelző gyakorisági görbéje.

(——: 617 középdunántúli és ..... 120 göcsej-hetési magyar férfinnál.)

84 körüli koponyajelzővel. Egyúttal e kettő a gyakoribb típus. E mellett kisebb gyakoriságban egy harmadik, hosszúfejű (mesodolichocephal) típus is mutatkozik. Minthogy pedig a gyakorisági görbe úgy a férfiaknál, mint a nőknél — sőt vidékek

szerint is — hasonló alakú, vagyis a gyakorisági csúcsok azonos vagy közelugyanazon jelzőértékekkel esnek egybe, nyilvánvaló, hogy az a dunántúli magyarság rasszbeli összetételével áll szoros kapcsolatban. (L. 7. ábra.)

Az eddig mondottakat megerősíti, egyben pedig további érdekes felvilágosítást nyújt az alábbi kis táblázat, melyben a koponyajelző egyes csoportjainak gyakoriságát vidékenként állítottam össze a középérték nagysága szerint növekvő sorrendben.

Szerző	A vizsgálat helye	Egyének száma	A jelző arithm. közép- értéke	A koponyajelző csoportjai							
				Dolichocephalia X — 75·9		Mesocephalia 76·0 — 80·9		Brachycephalia 81·0 — 85·49		Hyperbrachycephalia 85·5 — X	
				Eset	%	Eset	%	Eset	%	Eset	%
Bartucz	Göcsej (Zala m.)	36 ♀	83·69	—	—	10	27·78	14	38·89	12	33·33
Vikár—Bartucz	Közép Somogy	80 ♂	84·70	11	1·25	13	16·25	40	50·00	26	32·50
Bartucz	Göcsej (Zala m.)	104 ♂	84·83	10	9·66	12	11·54	50	48·08	41	39·42
Bartucz	Mór (Fejér m.)	61 ♂	85·28	23	3·28	4	6·56	22	36·06	33	54·10
Bartucz	Hetés (Zala m.)	16 ♀	85·37	—	—	2	12·50	5	31·25	9	56·25
Bartucz	Balaton környék	16 ♀	85·44	—	—	—	—	7	43·75	9	56·25
Jankó—Bartucz	Balaton környék	407 ♂	85·75	3	0·74	36	8·85	148	36·36	220	54·05
Vikár—Bartucz	Közép Somogy	21 ♀	86·02	—	—	—	—	9	42·86	12	57·14
Kovács A.—Bartucz	Sárköz (Tolna m.)	69 ♂	86·39	—	—	8	11·59	24	34·78	37	53·62

Íme tehát azt látjuk, hogy a koponya alakja Dunántúl egyes vidékei szerint is változik. Amíg ugyanis a göcseji nőknél a jelző középértéke 84 alatt foglal helyet, addig Tolnában 86 fölé emelkedik. De változik a jelző egyes csoportjainak gyakorisága is. A kifejezett hosszúfejűség (dolichocephalia) a dunántúli magyarságban mindenütt egészen ritka, a legtöbb helyen az egy percentet sem éri el. Aránylag a leggyakoribb még azokon a területeken (Mór, Közép-Somogy), ahol német beolvasás kimutatható. A középfejűség (mesocephalia) leggyakoribb Göcsejben, Hetésben és Közép-Somogyban, valamint a tolnamegyei Sárközben. A túlrövidfejűség (hyperbrachycephalia) viszont a leggyakoribb, illetve a legnagyobbfokú a Balaton környékén, s attól dél felé. Általában megállapítható, hogy a koponya a Balatontól dél felé és kelet felé inkább rövidül, nyugat és délnyugat felé pedig inkább hosszabbodik. A Balatontól

északra, a német területeket leszámítva, általában rövidül a koponya, míg északnyugaton a hiencek felé haladva mind több hosszúfejű egyénnel találkozunk.

Ami az arc alakját illeti, a dunántúli magyarság többsége alacsony, széles arcú. A Balatontól délre a Dráva felé azonban mind több a keskeny, magas arc. Itt különösen az orr fejlettsége és az áll magassága tűnik fel. Felső Baranya nagy részében azonban alacsony, széles az arc. A Balatontól északra Győr felé ismét fokozódik az arc szélessége. Több helyen, így a Sárréten, Sárközbén, Győr és Moson megyékben szembetűnő mongoloid jellegeket is találunk és pedig nemcsak a magyarságban, de az ott lakó németek között is. A nyugati határszélen, főleg Sopron és Vas megyében, aránylag a legtöbb keskeny, magas arcú egyénnel találkozunk.

A fontosabb testi jelek elterjedésének ismerete alapján most már némi fogalmat alkothatunk magunknak Dunántúl népének rasszbeli összetételéről.⁸⁾ Mert bármennyire mozaikszerű eloszlásban és tarka keveredésben fordulnak is elő az egyes testi jelek, némi összefüggés, korreláció mégis megállapítható közöttük. Mindenek előtt két szembetűnőbb korrelációról emlékezünk meg.

Amikor a termet elterjedését tanulmányoztuk, azt tapasztaltuk, hogy az átlagos testmagasság dél felé és nyugat felé haladva mindinkább növekszik, illetve mind nagyobb lesz a magas termetűek s mind kisebb az alacsony termetűek száma. A szem és haj színének adatai viszont arról világosítanak fel bennünket, hogy dél felé, éppen ott, ahol a termet magas, sötétedik a szem és hajszín, nyugaton ellenben a magas termettel kapcsolatban fokozódik a világos hajú és szemű egyének száma. Ha most azt is figyelembe vesszük, hogy a koponyajelző tanúsága szerint dél felé haladva a fej mind rövidebb, magasabb, a nyakszirt lecsapottabb lesz, az arc magas, az áll igen fejlett, az orr kiálló, nagy, míg nyugat felé a koponya megnyúlik, az arc szabályos keskeny, s a nyakszirt kidomborodóbb — akkor kétségtelen, hogy itt délről a dínári s nyugatról a nordicus rassz elemeivel van dolgunk. A jelek elterjedéséből azt is megállapíthatjuk, hogy a dínári rassz a dunántúli magyarságban aránytalanul nagyobb szerepet játszik, mint a nordicus, amely

⁸⁾ *Bartucz Lajos*: A magyarság faji összetétele. Természettud. Közöny, 1927.

színmagyar területeken alig néhány percentben található s nagyobb gyakoriságban csak ott fordul elő, ahol német telepítések történtek. Így szembetűnőbbek a nordicus rasszjellegek Fejér megyében, Közép-Somogyban, Közép-Tolnában, Zala nyugati szélén, Vas és Sopron megyékben. Ezzel szemben a dínári rassz színmagyar területeken s törzsökösnek tartott magyar családokban is nagy percentben található, ami arra vall, hogy e rassz a magyarság rasszbeli összetételében már századok óta szerepet játszik, sőt a régi sírokból előkerült csontvázak tanúsága szerint számaránya századról-századra folyton emelkedett. A dunántúli u. n. „szép magyar“ férfiak között ma sok a dínári rasszjellegű.

A testmagasságnak családnevek szerint való elemzése azonban arra tanított bennünket, hogy a törzsökös magyarság nagyobb részben kisközepes és közepes s kisebb részben nagy-közepes és alacsony termetű. Ezzel szemben a bevándoroltak és idegen származásúak túlnyomóan magastermetűek voltak. Nyilvánvaló tehát, hogy sem a dínári, még kevésbé a nordicus rassz, nem lehettek lényeges alkatrészei a régi magyarságnak s nem tekinthetők a magyarság jellegzetes, őseredeti rasszelemeinek.

Abból, hogy a dunántúli törzsökös magyarság zöme kisközepes és közepes termetű, rövid fejű, alacsony, széles arcú, az európai rasszok közül mindenekelőtt az alpi rasszra gondolhatnánk. Valóban találunk is a dunántúli magyarság között alpi rasszjellegű egyéneket, azonban távolról sem olyan mennyiségben, mint a fentnevezett jellegek gyakorisága után várni lehetne. Az alpi rassz nagyobb percentben nem a színmagyar vidékeken, hanem többnyire olyan területeken található, ahol bajor-sváb telepítések kimutathatók, így főleg Fejér, Veszprém, Moson, Sopron, Vas megyékben, sőt Zala délnyugati részén, Közép-Somogyban és Baranyában is. Valószínű tehát, hogy az alpi rassz is inkább a telepítések, nemzetiségi beolvadások útján jutott a dunántúli magyarságba. Ellenben megállapítható, hogy a kisközepes és közepes termet a rövid fej mellett a legtöbbször világos (kék-szürke) szem színnel és sötétszöke vagy világos barna hajszínnel együtt fordul elő, amihez a legtöbbször alacsony, széles mongoloid arc járul. Nyilvánvaló tehát, hogy nem az alpi, hanem a keletbalti rassz jellegeivel van itt dolgunk. Valóban a dunántúli magyarság egyik legfontosabb s

legnagyobb számú alkateleme a keletbalti rassz, amelyet a kis magyar Alföldön, Csallóközben, a Balaton környékén, Zalában, Veszprémben, Somogyban, Fejérben, Tolnában mindenütt nagy percentben megtalálunk, természetesen nem tisztán, hanem a legkülönbözőbb keveredésben. Így pl. a Dunántúl délnyugati részén különösen gyakori a dinári-keletbalti keverék.

A Dunántúl magyarságának másik tekintélyes része közepes és nagyközepes termetű, erősen barna szem-hajszínű, rövid, széles nagy fejű, széles homlokú, alacsony, széles arcú, melyben a mongoloid vonások meglehetősen szembetűnnek. A keletbalti rassznak adequat barna complexiójú rassz ez, az u. n. kaukázusi mongoloid, amely az u. n. törökös magyarságnak felel meg. Tömegesebben Fejér megye déli részén, Győrben, Moson megye keleti felében, Veszprémben, Somogyban, Tolnában található. Különösen gyakori a ref. köznemes magyar családokban. Ebből a kaukázusi mongoloid magyarságból egyes vidékeken, így főleg Győr megyében s Moson, Sopron megyék keleti részén, de szétszórva Somogyban, Tolnában, Baranyában is, kiválik egy határozottan alacsony termetű, rézsútos, keskeny homlokú, hátul széles koponyájú, igen erős pofacsontú, barna, sőt fekete színű erősen mongol jellegű elem, amely a belső ázsiai rassz maradványának tekinthető s a hun-avar-besenyő-maradványokkal áll kapcsolatban.

Végül Dunántúl déli részén, Baranyában, Somogyban, Zalában szétszórva, a nyugati határszél felé kissé gyakrabban, így főleg Sopron, Moson megyében egy alacsony termetű, barna színű s hosszas fejű rasszelemmel is találkozunk, amely nem más, mint a mediterrán rassz maradványa.

A dunántúli magyarságnak eme rövidre fogott elemzéséből tehát az derül ki, hogy Dunántúl mai magyarsága olyan rassz konglomerátumot alkot, amelynek három fő alkateleme van u. m. a keletbalti, kaukázusi mongoloid és dinári rassz. Ehhez járul csekélyebb számban alpi, belsőázsiai, nordicus és mediterrán rasszelem.

Lássuk most röviden, hogy milyen rasszok szerepeltek Dunántúl földjén a különböző kultúrkorok alatt.

Am, ha valahol, úgy itt igazán elmondhatjuk, hogy — kellő számú hiteles lelet hiányában — ismereteink ma még meglehetősen hézagosak.

Arra a kérdésre, hogy élt-e a diluviális ősember Dunán-

túl földjén, ma már határozott igennel felelhetünk, sőt némi támpontunk van az időre nézve is, amikor az ember itt először megjelent. *Kormos Tivadar* 1909—10. évi ásatásai szolgáltatták ehhez az első hiteles bizonyítékokat a tatai nagy tó melletti mésztufapadok közt fekvő $\frac{1}{2}$ méter vastag lösszrétegből előkerült moustérien típusú kőeszközök, továbbá a mammut és a szőrös orrszarvú csontjai alakjában.⁹⁾ E kultúra és a kíséző állatcsontok azt bizonyítják, hogy már a régibb diluvium embere, a neandervölgyi rassz (*homo primigenius*), élt e vidéken. De élt Dunántúl az újabb vagy felső diluvium embere is, amint azt *Laczkó Dezső* főigazgató legújabb vöröstói és ságvári leletei tanúsítják.¹⁰⁾

Sajnos, a diluvium emberének hiteles csontmaradványai-val Dunántúlról mindezeig még nem rendelkezünk. Az a rövid fejű koponya, amelyet *Hantken Miksa* 1872-ben a györmegyei nagy Sápon kiásott, sem típusánál fogva, sem a csont vegyelemzése alapján, de az ásatás körülményei folytán sem tekinthető hiteles diluviális leletnek. Érdekesebb nála s ha kulturában nem is, de típusban a diluviumvégi embert képviseli az a simontornyai koponya, amelyet vagy 40 évvel ezelőtt löszből, kora neolith kultúrtárgyak társaságában ástak ki. Hosszúsága, homlokának keskenysége és configurációja, calotte-jának alacsony-sága s primitív tetővarratai a diluviumvégi hosszú fejű ember-típusokra emlékeztetnek.

Biztosabb alapokon állunk már a csiszolt kőkor (neolith) emberének ismerete terén. A Bakonyt kivéve egész Dunántúl mindenütt megtaláljuk a csiszolt kőkor emberének nyomait, sőt a Bakony egyes részei is bővelkednek kőkori leletekben. A nagyszámú neolith telep és lelőhely nem csak azt bizonyítja, hogy Dunántúl már e korban sűrűn lakott terület volt, hanem azt is, hogy lakottsága már a neolith korban nagyobb volt, mint hazánk többi részéé, amit bizonyára kedvező kültermészeti viszonyainak tulajdoníthatunk.

*Darnay Kálmán*¹¹⁾ az ismert és feltárt kőkori telepek nyomán megállapítja, hogy a Mecsek elágazásainak hegyoldalain Tolna vármegyén át jutott a kőkori ember Somogy vármegyébe,

⁹⁾ *Kormos Tivadar*: A tatai őskori telep. A Földtani intézet Évkönyve, 1912.

¹⁰⁾ Előadás a Szent István Akadémiában, 1929.

¹¹⁾ Somogy megye monographiája.

majd a Balaton mellékére. Az egyik út a Kapos vize mentén haladt Tolna és Baranya összeszegellésénél, a másik a Kópány, majd a Körises víz mellett vezetett. Mindkét út tele van hintve őskori telepekkel.

Ám, amily sok a neolithkori telep, ép oly kevés a megmentett neolithkori hiteles koponya és csontváz. A legtöbbet még *Wosinsky*¹²⁾ mentette meg a lengyeli őstelepről. Ásatási jegyzőkönyvei s a megmentett — bár túlnyomólag külföldre került — koponyák közép- és magas termetű, csaknem kizárólag hosszú fejű népességről tesznek tanúságot, amiből a nordicus és mediterrán rassz korai képviselőire gondolhatunk, amelyek még igen közeli rokonságban állhattak az újabb diluvium hosszúfejű embertípusaival.¹³⁾ Erre vallanak legalább a szekszárdi múzeumban őrzött egyik lengyeli csontváz jellegei. Ugyanilyen hosszú fejű koponya került elő a szárazdi kőkori sáncból is.

Hiteles rézkori koponyánk Dunántúlról még nincsen. Valószínű azonban, hogy mint az Alföldön és Észak-Magyarországon, úgy itt is a régi neolithkori hosszúfejű lakosok voltak azok, akik a rézkori kultúrát kifejlesztették.

A bronzkorban a rövidfejű alpi és keletbalti rassz jelenik meg hazánk területén nagyobb rajokban s a kölesdi rövidfejű s alacsony, széles arcú koponyák tanúsága szerint ellepik Dunántúlt is, bár nem oly mértékben, mint az Alföldet.

Ami a vaskort illeti, hitelesebb antropológiai adataink a La Tène-ben a keltákkal kezdődnek. Az apáthy pusztai nagy kelta temető csontvázai arról tanúskodnak, hogy a dunántúli kelták nem voltak egységes rasszjellegűek. Túlnyomó többségük ugyan az apáthy pusztai, görböi, dunapentelei csontvázak bizonyossága szerint nordicus és mediterrán rasszjellegű volt, de képviselve volt köztük a dinári és alpi rassz is. Alpi rasszjellegű nőt ábrázol a bölcskei kelta köemlék is.

Tovább folytatódik s mind nagyobb arányú és mind több oldalú lesz a rasszkeveredés a népvándorlás korában. Egyben mind szembetűnőbb lesz a régebbi hosszúfejű embertípusok

¹²⁾ *Wosinsky Mór*: Leletek a lengyeli őskori telepről. Budapest, 1890.

¹³⁾ *R. Virchow*: Über eine Excursion nach Lengyel. Zeitschr. f. Ethnol. 1890.

Malán Mihály: Adatok a lengyeli őstelep neolith-kori lakóinak antropológiájához. Bpest, 1929.

háttérbe szorulása a tömegesen bevándorló közép és rövid fejűekkel szemben.

Erre a kevertségre jellemző például szolgálhat a *Lipp Vilmos*¹⁴⁾ által feltárt keszthelyi nagy népvándorlaskori temető, melyben *Lipp* 3 lényegesen különböző emberfajta csontvázait találta. Az egyik magas termetű volt arányos koponyával, a másik közepes termetű, hosszú fejű s mongolos arcú, a harmadik alacsony termetű, hosszúfejű. Kevert jellegű koponyák kerültek elő a cikói népvándorlaskori temetőből is. Többségük nagy-közepes termetű, kicsi mesodolichocephal koponyával, keskeny arccal. Ilyen a kapospolai és jutasi avar csontvázak nagyobb része is.

A regölyi népvándorlaskori temető koponyái túlnyomólag nordicus rasszjellegűek, míg a pápaúrdombi avar sírmezőből nagy-közepes termetű, rövid, széles, nagy fejű, széles arcú, erősen mongol jellegű koponyák kerültek napfényre.

A legtöbb fényt a hun-avarkori lakosság antropológiájára a mosonszentjánosi ásatás vetette.¹⁵⁾ Kiderült, hogy a csontvázak két főtipusra különülnek. Az egyik közepes termetű, s hosszúfejű mongol, a másik kisközepes és alacsony termetű, rövidfejű mongol. Az előbbi tulajdonképpen a hunnok, az utóbbi az avarok főtipusa, illetve rasszeleme. Azokban a temetőkben, amelyekben a griffes-indás kultúra keverten található, hiányzik az első típus s a második is többnyire európai rasszokkal keverve fordul elő. Így pl. amíg Mosonszentjánoson, Mosonszentpéteren, Csúnyban és Nemesvölgyön feltűnő sok az A) típusú, hosszúfejű mongol koponya, addig a *Réh Gyula*¹⁶⁾ által leírt fűzfői, jutasi, bakonykoppányi avar temetőkben B) típusú, azaz rövidfejű mongol koponyák kerültek elő, azok is európai rasszokkal erősen keresztezve. E kevert jellegű temetők csontvázai egyúttal magasabb termetűek is.

Az antropológiai adatok tehát igazolják a kútfőket abban a tekintetben, hogy az avarok egy része csakugyan olyan volt, mint a hunnok, vagyis alacsony homlokú, rút, széles arcú mongol; más részük meg a hunnoktól eltérő, azaz rövidfejű, kevésbé csunya mongol, sőt az európai rasszokkal keveredett, azaz mongoloid volt.

¹⁴⁾ *Lipp Vilmos*: A keszthelyi sírmezők. Bpest, 1884.

¹⁵⁾ *L. Bartucz*: Ü. die anthrop. Ergebnisse der Ausgrabungen von Mosonszentjános. Prága, 1929.

¹⁶⁾ *Réh Gyula*: Veszprémvármegyei avar emlékek. Veszprém, 1924.

Fontos már most az, hogy ez a belső ázsiai rassz, részint tisztán, részint keverve, mint mongoloid, éspedig kétféle keveredésben — egyfelől, mint keletbalti s másfelől mint kaukázusi mongoloid — a honfoglaló magyarok között is kimutatható.¹⁷⁾ A Székesfehérvár körüli honfoglaláskori temetők embertani anyagának vizsgálata ugyanis arra az eredményre vezetett, hogy a honfoglaló magyarság európai és ázsiai rasszelemek szerencsés keveredéséből álló rasszkonglomerátum volt, amely körülbelül 40—40%-os gyakorisággal két főtényezőre volt bontható. Egyik a keletbalti rasszjellegűek, a másik a kaukázusi-mongoloid rasszjellegűek csoportja. E két fő rasszelem mellett a fennmaradó rész a rhjāzan, dínári, alpi, mediterrán és nordicus rasszok között oszlott meg.

A magyarság rasszbeli összetételében azonban a honfoglalás után lassan bizonyos eltolódás állott be. Egyfelől a kalandozásokban és folytonos harcokban őseredeti rasszelemei mindinkább pusztultak s másfelől mind több ok és alkalom nyílt arra, hogy az itt talált népek rasszelemeivel keveredjenek, azok a magyar nemzettestbe beolvadjanak. De a rasszbeli eltolódás Dunántúl távolról sem volt olyan nagy, mint hazánk más vidékein. Az itt talált elég nagy tömegű hun-avar maradványokban, majd bessenyő bevándorlóiban ugyanis jórészt ugyanolyan rasszelemek kerültek a magyarságba (keletbalti, kaukázusi-mongol, rhjāzan belsőázsiai), aminek mint lényeges alkotórészek már előbb is meg voltak benne. Ezek tehát alaposan ellensúlyozták a szlávokban s a nyugatról bevándorolt iparosokban közéjük jutott alpi, dínári, nordicus-rasszelemeket. Nem is történt lényeges eltolódás a dunántúli magyarság rasszbeli összetételében a mongoldulásig. Ezért van az, hogy pl. a szekszárdi, regölyi árpádkori temetőkből előkerült koponya és csontvázanyag rasszbelileg nem különbözik lényegesen a honfoglaláskoritól.

Lényegesebb már az a rasszbeli eltolódás, amely a dunántúli magyarság antropológiai összetételében a mongoldulás, majd a török hódoltság alatt és után beállott. A keletbalti s méginkább a rhjāzan és kaukázusi-mongoloid rasszelemek számban erősen megfogyatkoztak s helyükbe első sorban és főleg délről dínári rasszelemek, nyugatról pedig nagyobb részt

¹⁷⁾ *L. Bartucz: Altungarische Schädel. Bpest, 1926.*

alpi s kisebb részben nordicus rasszelemek nyomultak be. Ezeket viszont bizonyos fokig ellensúlyozta az Alföldről a török elől ide menekült magyarság. Sőt Dunántúl nyugati fele rasszbeli összetételében a török alatt sem változott lényegesen. Ezért Dunántúl magyarsága általában aránylag ősbibb szabású, hogy úgy mondjuk „fajmagyarabb“ maradt, mint pl. az Alföld és a Tiszántúl nagy része.

A mongol dúlás és török hódoltság nem annyira rassz-kicserélő, mint inkább rasszelkeverő hatással volt a dunántúli magyarságra. Ez a rasszelkeverés pedig csak előnyös volt, mert az által egész Dunántúl antropológiai arculata egyöntetűbb lett. Ezért nincsenek itt nagy rasszfoltok és területbeli nagy különbségek, mint pl. az észak- és délnémet, vagy az észak- és délfrancia között, hanem ugyanazon rasszelemek egymással el- és összekeverve olyan finom mozaik alakjában találhatók, hogy az egyes mozaik szemeket, az egymással keveredett különböző rasszelemeket már csak a szakember ismeri fel, a laikus szemlélőben ellenben az egyrasszúság képét kelti fel, amit csak fokoz az évezredes azonos milieu hatása.

Ime tehát, durva vázlatban elvonult előttünk Dunántúl népének rassztörténete, a mai antropológiai arculat kialakulásának bonyolult folyamata. S ebben a képben két nagy változás ragadja meg figyelmünket. Az egyik a bronzkorban történt, amikor a jórészt nyugati jellegű (hosszúfejű) kő-réz kori őslakosságra keletről jött új rasszelemek telepednek reá s megindul a nagyobb arányú rasszkeveredés és a hosszúfejűek háttérbe szorítása. A vaskor elején ugyan a hosszúfejű rasszelemek ismét megerősödnek, a népvándorlás hun-avar-magyar szakában azonban olyan nagyarányú keleti rasszbenyomulás áll be, hogy területünk antropológiai arculata fokozatosan egészen megváltozik s a hosszúfejűek túlsúlya végleg megszűnik. Nagy tömegben benyomul a belsőázsiai rassz s azok a keleti rasszok (keletbalti, kaukázusi-mongol, rhjāzan), amelyek a belsőázsiai rassznak európai rasszokkal való keveredéséből keletkeztek. Maga a belsőázsiai rassz is mindinkább veszít eredeti nyers alakjából, elkeveredik s mongolból mongolszerűvé (mongoloiddá) lesz. S ez a mongoloid vonás Dunántúl népén megmaradt a mai napig.

A rasszantropológiai jogfolytonosság tehát ezen a területen másfélezer esztendőre nyúlik vissza. Másfélezer év alatt

tulajdonképen csak a keret, az etnikai forma változott, az azt kitöltő emberanyag, annak rasszbelisége, lényegében a régi maradt, csupán plasztikájában változott. Másfélezer esztendő története, annak különböző ható erői, keverték, forgatták, formáltak itt Dunántúl a messzi kelet emberanyagát s tették testben europäid-mongoloiddá, etnikumban pedig mai magyarrá.

Bartucz Lajos.